ychydig gilomedrau o'r fynwent i'r ysgol.

I gyrraedd y gofgolofn, roedd rhaid i mi dresmasu: dringo dros ffens o wifren bigog rydlyd a cherdded ar draws y borfa doreithiog ac i fyny bryn isel. (Dilyn olion troed Cyrnol Holdich a Richard Llewelyn) Roedd yr haul yn disgleirio yn awyr las y Wladfa, ac ysgyfarnogod mawrion yn prancio o gwmpas yn hapus yn y cae – ond cofiaf hefyd i mi weld un ohonynt, druan, yn farw mewn magl greulon. O'r diwedd, ar gopa'r bryncyn isel, gwelais y gofgolofn o flaen fy llygaid, mewn dôl islaw – obelisg bach gwyn ydoedd, gyda choed helyg tu ôl iddo (gw. Llun 3). Ar yr obelisg hwn ceir arysgrif, uniaith Sbaeneg, sy'n darllen:

Bodas de Diamante
1895 1° Enero 1970
Escuela No. 18
Plebiscito
30-04-1902

Fy nghyfieithiad:

Jiwbili Deimwnt
1895 laf Ionawr 1970
Ysgol Rhif 18
Pleidlais
30-04-1902

Dengys y pedwar twll yn yr obelisg bod rhywun wedi tynnu y plât pres a oedd arno ar un adeg.

Dim ond trwy lwc a dyfalbarhad y llwyddais i ffeindio'r gofgolofn hon, ac ar y diwrnod hwnnw fy ngwraig a minnau oedd yr unig ymwelwyr. Mae'n amlwg nad oes braidd neb yn ymweld â'r obelisg bach gwyn y dyddiau yma.

Darganfod yr obelisg diarffordd hwn yn y caeau oedd un o'r uchafbwyntiau annisgwyliadwy yn ystod fy ngwibdaith i'r Wladfa, ac felly eleni, pan ymddangosodd llawlyfr gan Cathrin Williams *Y Wladfa yn Dy Boced* (Gwasg Pantycelyn, 2000), edrychais ynddo yn eiddgar am wybodaeth bellach am yr obelisg. Yn y llyfr ardderchog hwn ceir llu o ffeithiau defnyddiol ac ymarferol ar gyfer teithwyr i'r Wladfa, gan gynnwys, wrth gwrs, y prif bethau Cymreig i'w gweld yno, a'r llefydd pwysicaf i ymweld â hwy. Ond ysywaeth, nid oes gair ynddo am yr obelisg bach yn y caeau sy'n coffáu'r bleidlais hanesyddol yn y Cwm bron ganrif yn ôl erbyn hyn.

Erys, felly, rywfaint o ansicrwydd yn fy meddwl o hyd, ynglŷn â beth yn union ddigwyddodd yng Nghwm Hyfryd yn ystod ymweliad Cyrnol Holdich ar 30 Ebrill 1902.

(Llun 3) Yr awdur yn sefyll wrth ymyl yr obelisg bach gwyn ar ddôl yng Nghwm Hyfryd, Tachwedd 1997.

Ar Werth

Hanes Methodistiaeth Arfon. W. Hobley. Chwe chyfrol. **£25.**

Y Gwladgarwr. Ion 1835 - Rhag 1837. **£10.**

The Moravian Bretheren in N. Wales. R.T. Jenkins. 1938. **£20.**

Rural Welsh Parishes – Llanrug. Hugh Williams, 1907. cm. **£25.**

Cysyllter â Gwyndaf Owen, 43 Highfields, Llandaf, Caerdydd CF5 2QB.

Os oes diddordeb gennych mewn sicrhau cyfrolau o <u>Geiriadur Charles</u> neu nifer o feiblau o'r un cyfnod ffoniwch: 01492-515463

SIOP Y PETHE ABERYSTWYTH

Ceredigion SY23 1NP ffôn: (01970) 617120
ffacs (01970) 617211 e-bost: tudur@siopypethe.f9.co.uk

d.d. = dim dyddiad; m = clawr meddal; p = cl papur; s.l. = siaced lwch. ***Cludiad post yn ychwanegol***

41. Bassett & Davies gol. *Atlas Sir Gaernarfon* 4to. 232tt. 1977. £10.00
42. *Y Bywgraffiadur Cymreig hyd 1940*. 1110tt. arg 1af 1953. £45.00
43. *Y Bywgraffiadur Cymreig 1941-50*. 179tt. s.l. 1970. £12.50
44. *"Bara"*. 4tt. hysbys bara ceirch, nawdd gan 38 o fyddigion Dyfed etc. m. Cambrian Bara & Biscuit Co., Llanbedr P.S., d.d. £10.00
45. *City, Port & Dist of Cardiff. Illus Handbook*. 118tt. 4to. m. 7 arg 1932, *Municipal Electrical Assoc 37th Annual Convention.* £12.00
46. *Cofnodion a Chyfans Eisteddfod Gen Blaenau Ffestiniog 1898*. 420tt yn c 185tt 'Casgliad o Lên-gwerin Meirion', Wm Davies. £25.00
47. (a) *Crwydro Meirionnydd*. T.I.Ellis. s.l. arg 1af 1954. £5; (b) *Crwydro Sir Gâr*. Aneirin Talfan Davies. arg 1af 1955. £3.50
48. Cybi. *Beirdd Gwerin Eifionydd*. 126tt. Pwllheli 1914. £9.50
49. *Cyfansoddiadau Eisteddfod Gadeiriol Môn*. (a) *Llangefni 1908*. 126tt yn c 104tt *'Casgliad o Lên Gwerin Môn'*, Wm Davies. m. £15 (b) *eto* 1971, 1995, 1996. llyfrynnau. £1 yr un.
50. Chatwin, Bruce. *In Patagonia*. 2 arg 1978. s.l. £7.50
51. Davies, Wm. *Hanes Plwyf Llanegryn*. 243tt. 1948. £20.00
52. Edwards, J. *Meddyg Anifeiliaid*. 267tt. 1/4 lledr. 2 arg 1837. £12.50
53. Edwards, J.M. dramâu hir: (a) *Rhys Lewis*. s.l. 2 arg 1910 (b) *Enoc Huws*. T.&J.M.Howells. s.l. rydd. 1913 (c) *Y Dreflan*. s.l. rydd. 1914 (ch) *Gwen Tomos*. s.l. 1920. cyfres brin. m. £15.00
54. Edwards, S.A. *Coginiaeth a Threfn. Deuluaidd: cyfaddas i anghenion gwragedd gweithwyr Cymru* 107tt. 1889. £15.00
55. Ellis, Robert. *Tafol y Beirdd... yn egluro deddfau mydryddol... y 24 mesur cerdd dafod*. 136tt. m, blaen rhydd. 1852. £12.00
56. Evans, Caradoc. *The Earth Gives All and Takes All*. 65tt. s.l. arg 1af 1946. £12.00
57. Evans, D.J. *Hanes Capel Seion*. ardal, Ceredigion. 1935. £12.00
58. Fynes-Clinton, O.H. *The Welsh Vocabulary of the Bangor District*. 619tt. 1913. £75.00
59. Gruffydd, W.J. *Rhiannon. An Inquiry...* 118tt. s.l. 1953. £12.00
60. Jones. *Y Byd o Ben Trichrug*. 88tt. Cilcennin. m, s.l. 1959. £5.00
61. Jones, D.Meurig. *Mab y Mwnwr*. 91tt. atgofion am ardal a gweithiau plwm Pontrhydygroes. difrod meingefn. 1926. £7.50
62. Jones, Evan, Tŷ'n y Pant, Llanwrtyd. *Doethineb Llafar... yng nghantref Buallt*. 53tt. m, peth traul meingefn. prin. 1925. £15.00
63. Jones, J.Lloyd. *Enwau Lleoedd Sir Gaernarfon*. 151tt. 1928. £12.50
64. Jones, R.I. *Y Gestiana*. 188tt. hanes Porthmadog. arg.1af. 1892. £15.00
65. Myrddin Fardd. *Gwerin-eiriau Sir Gaern*. 179tt. arg 1af 1907. £12.50
66. Nevin, Ed. *The Problem of the National Debt*. 115tt. 1954. £5.50
67. Owain, O.Llew. *Hanes y Ddrama yng Nghymru*. 321tt. 1948. £3.50
68. Owen, Wm. *An Abridgement of the Welsh & English Dictionary*. 399tt. lledr. 1806. £15.00
69. Powell, T.G.E. *The Celts*. 283tt. s.l. rwyg. arg 1af 1958. £15.00
70. Powys, J.Cowper. *Owen Glendower*. 952tt. arg 1af 1941. £60.00
71. Roberts,E. *Casgliad o Enwau Lleoedd ym Mhlwyf Llandderfel. / Digwyddiannau Coll Plwyf Llandderfel*. 74tt. m. 1928. £12.50
72. Roberts, W., Bl.Gwent. *Crefydd yr Oesoedd Tywyll. Henafiaethau defodol, chwareuyddol, a choelgrefyddol: yn c... Mari Lwyd.. a hen arferion tebyg i Mari Lwyd*. 136tt. m. Caerfyrddin 1852. £25.00
73. *Seiliau Hanesyddol Cenedlaetholdeb Cymru*. 143tt. s.l. 1950. £7.50
74. Walters, J. *An Eng & Welsh Dictionary. Vol 1 & 2*. 784+698+22tt. 4to. 2 gyf yn 1, w-ddalen Cyf 2. lledr, difrod blaen a meingefn, y rhwymiad twchus yn gyfan. 2 arg diwyg 1815. £50.00
75. Wms, J.A. *Trem yn Ôl*. 119tt teip. hanes plwyf Talyllyn (Corris, Aberllefenni) yn c chwareli. 4to. m. Dolgellau 1961. £25.00
76. Wms, Mathew, Land-surveyor, Llandeilo. *Mesurwr Cyffredinol. neu gyfarwyddyd i grefftwyr... yn enwedig i fesur coed*. 132tt. lledr. 3 arg diwyg Caerfyrddin 1810. £15.00
77. Wms, Tom Nefyn. *Yr Ymchwil*. 352tt. ei lofnod. s.l. arg 1af 1949. £7.50

Hanes Enwadol

78. Bennett, R. *Blynyddoedd 1af Methodistiaeth*. 198tt. 1909. £3.50
79. Ellis, G. *Hanes Methodistiaeth Corris a'r Amgylchoedd*. 194tt. 1885. prin. £18.00
80. Evans, J. *Hanes Methodistiaeth De Aberteifi*. 388tt. 1904. £8.50
81. Griffith, G.W. *Yr Ysgol Sul... yn bennaf ymhlith y MC*. 222tt. 1936. £3.00
82. *Hanes ac Egwyddorion Annibynwyr Cymru*. 207tt. 1939. £4.50
83. Hobley, W. *Hanes Methodistiaeth Arfon*. (1910-24). (a) *Cyf 1: Dosbarth Clynnog*. (b) *Cyf 5. Bethesda*. (c) *Cyf 6. Bangor*. £6 yr un
84. *Hanes Methodistiaeth Gorll Meirionnydd*. (a) *Cyf 2. hyd 1890*. 576tt. 1891 £7.50 (b) *Cyf 3. 1885-1925*. 568tt. 1928. £8.50
85. Jones, R.E. *Hanes Achos Bethel M.C. Tywyn*. 47tt. m. 1971. £3.00
86. Jones, R.Tudur. *Hanes Annibynwyr Cymru*. 340tt. s.l. 1966. £6.50
87. Morgan, J.J. *Dafydd Morgan a Diwygiad 59*. 639tt. 1906. £6.50
88. Morris, J. *Hanes Methodistiaeth Sir Gaerfyrddin*. 470tt. 1911. £8.50
89. Owen, H. *Hanes M.C. Môn 1880-1935*. 404tt. 1937. £6.50
90. Peate, Iorwerth C. gol. *Hen Gapel Llanbrynmair*. 82tt. 1939. £8.50
91. Roberts, Gomer M. gol. *Hanes Methodistiaeth Galfinaidd Cymru. Cyf 1. Y Deffroad Mawr*. 476tt. s.l. 1973. £7.50
92. True, W.J. *A Ramble Round the Wigan Parish Church. with an appendix on the Organ & Organists*. 149tt. m. 1924. £9.50
93. Thomas, O. Cofiant J.Jones Talsarn. 1052tt. 1/2 lledr da. 1874 £15.00
94. *Undeb Bedyddwyr C. Aberystwyth 1912. Rhaglen a Braslun o Hanes B y Cylch*. 70tt+19tt hysbysebion. traul meingefn. m. hanes 8 eglwys gogledd Ceredigion, a sefydliadau'r dre. prin. £15.00
95. Williams, Huw Llewelyn. *Braslun o Hanes Methodistiaeth Galfinaidd Môn 1935-70*. 309tt. s.l. 1977. £7.50
96. Wms, T.O. *Undodiaeth a Rhyddid Meddwl*. 308tt. s.l. 1962. £4.50